

University of Groningen

Theologie, Vertaalmethode en vertaalpraktijk. Overwegingen rond de nieuwe bijbelvertaling

Louw, Th. A.W. van der

Published in:
Theologia Reformata, december 2000

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Louw, T. A. W. V. D. (1995). Theologie, Vertaalmethode en vertaalpraktijk. Overwegingen rond de nieuwe bijbelvertaling. *Theologia Reformata*, december 2000.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Theologie, vertaalmethode en vertaalpraktijk. Overwegingen rond de Nieuwe Bijbelvertaling

drs. Th.A.W. van der Louw

1. Enkele publicaties naar aanleiding van *Werk in uitvoering*

De verschijning van de eerste deeluitgaven van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV),¹ eind 1998, heeft veel publiciteit gekregen. Het aantal reacties op radio en TV, in de pers en via andere publicaties was zo groot, dat een opsomming ervan een heel nummer van *Theologia Reformata* zou kunnen vullen.² Eerst kwamen de primaire reacties via de media, zowel positieve als negatieve. Sommige reacties werden door de vertalers als uitermate kwetsend en afbrekend ervaren. Onze voorloper en collega Luther zou ongegeneerd terugschelden, maar in onze hoffelijke dagen hoort zo iets niet meer tot de omgangsvormen rondom een bijbelvertaalproject.

Na de primaire reacties begonnen er dieper gravende publicaties te verschijnen, waarin meer recht werd gedaan aan de uitvoerige vertaalmethodische verantwoording in *Werk in uitvoering*, en waarin vertaalkundige, literaire en theologische aspecten van de NBV aan de orde kwamen. Men kan uit de overweldigende belangstelling concluderen dat de NBV zeer serieus genomen wordt.

Reacties op een vertaling, het maakt niet uit wat voor vertaling, zijn vaak stereotiep. Bepaalde standaardreacties komen altijd terug. Tijdens een op 19 november 1999 gehouden VU-symposium met de titel 'Vertaalkritiek tussen ideologie en wetenschap' werd er teruggeblikt op één jaar publiciteit rond de NBV. In zijn bijdrage schetste prof. dr. A.B.M. Naaijken, hoogleraar vertaalwetenschap te Utrecht en Nijmegen, welke karakteristieke mechanismen er veelal optreden bij de ontvangst en beoordeling van een nieuwe literaire vertaling.³

Het eerste mechanisme is de constatering van verschuivingen ten opzichte van de brontekst ('dat staat er niet'). De critici brengen niet altijd in rekening dat 'wat er staat' voor meerderlei uitleg vatbaar is en dat wat zij 'de betekenis van de brontekst' noemen, al het resultaat is van een interpretatie.

Het tweede mechanisme houdt in: critici plegen uit de brontekst 'een bepaald woord of een kleine zinsnede te lichten en die vervolgens op te blazen. Het geselecteerde segment wordt gevuld met waarnemingen en uitleg die vervolgens algemene geldigheidswaarde krijgen toegedicht' (19).

Vervolgens wordt de nieuwe weergave ernaast gelegd, die bij zo veel diepgang verbleekt.

Een derde mechanisme heeft te maken met segmentering. Critici bespreken vaak een aantal details, maar trekken daaruit conclusies van een geweldige reikwijdte (bijv. 'ik beschouw deze vertaling als mislukt').

Een vierde mechanisme is dat critici vaak geen koppeling tussen vertaalkeuzen en vertaalmethode aanbrengen. Er worden dan 'foute' weergaven aangewezen, die in feite voortvloeien uit de gekozen vertaalmethode, terwijl er over de methode zelf niets gezegd wordt.

Een vijfde mechanisme is dat de vertaalcriticus zijn eigen vertaalopvatting tot norm verheft en daaraan een nieuwe vertaling meet, terwijl die vertaling een ander uitgangspunt heeft.

Het zesde mechanisme houdt in dat critici de beoogde functie van de vertaling niet in rekening brengen en de vertaling daardoor onbillijk beoordelen. Dit kan zich voordoen wanneer bijv. een classicus een vertaling van de *Odyssee* voor kinderen bespreekt.

Volgens Naaijken zouden deze mechanismen het veld moeten ruimen voor een verantwoorde vertaalbeschrijving die aangetroffen verschuivingen eerst zoekt te verklaren vanuit de gehanteerde

¹ *Werk in uitvoering. Eerste deeluitgaven van de [Nieuwe Bijbelvertaling]*, Haarlem / 's-Hertogenbosch 1998. Zie voor recentere informatie www.bijbelgenootschap.nl/nbv.

Bij dezen zou ik G. van den Brink, L.J. van den Brom en H.G.L. Peels hartelijk willen danken voor hun opmerkingen bij dit artikel.

² De voornaamste reacties op de NBV worden (door het NBG) besproken in *Tegen het licht gehouden. Reacties en voortgaande discussie na de verschijning van de deeluitgaven* (NBV-informatie 11), Haarlem 1999; zie ook H. Bloemen, Over de persreacties op de Nieuwe Bijbelvertaling, *Filter* 6/4 (1999).

³ A.B.M. Naaijken, Vertaalkritiek en de Nieuwe Bijbelvertaling, *Met andere woorden* 19/1 (2000), 18-33. In dezelfde aflevering verscheen een verslag van het symposium, samen met de gehouden lezingen.

vertaalmethode. Pas wanneer deze stap genomen is, kan er gezocht worden naar mogelijke andere oplossingen. En hier begint pas de vertaalkritiek.

Bijbelvertaalkritiek bevat extra complicaties. De bijbel is al vaak vertaald, en lang functionerende vertalingen zijn tot norm verheven. Naar oplossingen voor vertaalproblemen behoeft de vertaalcriticus eigenlijk niet te zoeken: 'die liggen al klaar'. Een nieuwe vertaling, die zich vanuit een zekere competitie de norm oplegt het anders te doen dan bestaande vertalingen, 'wordt dus afgerekend op het nieuwe van de verkondigde strategie, de nieuw verwoorde functie en de nieuw gehanteerde methode' (21).

In Vlaanderen werd een fraaie bundel uitgegeven onder redactie van prof. dr. P. Gillaerts. Hierin os het leeuwendeel van de bijdragen gewijd aan een stilistische analyse van verschillende bijbelboeken in de NBV.⁴ Er is ook een serie essays uit (protestants) Nederland verschenen, waarin de NBV uitvoerig, zowel lovend als kritisch, besproken wordt.⁵

Het is opmerkelijk dat de NBV, nog voordat deze integraal verschenen is, reeds het onderwerp is geworden van, bij mijn weten, een tweetal studies. In zekere zin heeft de opzet van *Werk in uitvoering* daartoe uitgenodigd omdat de uitvoerige vertaalkundige verantwoording, die naar verwachting een trend zal zetten voor toekomstige projecten, een goede ingang biedt. Onderzoekers hoeven de gevolgde vertaalmethode niet eerst via tijdrovende detailanalyses te reconstrueren. De eerste van genoemde studies is een afstudeerscriptie van T. Mewe, die vanuit vertaalwetenschappelijk perspectief de vertaalmethode van de NBV tegen het licht houdt, (algemene) vertaalprincipes en (concrete) vertaalregels met elkaar vergelijkt, waarbij zij enkele onduidelijkheden en inconsistenties signaleert, die met een helderder hiërarchie van principes en regels uit de weg geruimd zouden kunnen worden.⁶ Zij illustreert haar bevindingen aan een tekstgedeelte uit de (inmiddels gepubliceerde) vertaling van Marcus.

Niet minder interessant is een groot empirisch onderzoek naar lezersreacties dat is verricht onder supervisie van prof. dr. J. Renkema uit Tilburg.⁷ Ik wil hier iets dieper op ingaan omdat het een voor de meeste lezers niet alledaagse manier van onderzoek is, waarvan de conclusies moeilijk in drie zinnen zijn samen te vatten.

Er moesten 185 kerkelijke en niet-kerkelijke proefpersonen aan de hand van schalen en vragenlijsten een oordeel geven over de stijl van een aantal geselecteerde passages uit de NBV. Van vier geselecteerde bijbelgedeelten werden twee versies aangeboden: de NBV-vertaling en een alternatieve versie (de Willibrordvertaling-1995, een NBV-voorversie of een versie waarin commentaar van de supervisors verwerkt was). Het doel hiervan was om te achterhalen aan welke versie de proefpersonen in stilistisch opzicht de voorkeur zouden geven en hoe ze de verschillen zouden waarderen.

Van elk van de zo verkregen acht fragmenten werd een 'gecamouflerde versie' gemaakt, door ze tevens te presenteren als passages uit klassieke werken. Zo werd o.a. de passage over de val van Haman met veranderde namen gepresenteerd als een verhaal uit de *Historiën* van Herodotus, terwijl de genezing van een bezetene werd gecamouflerd als een middeleeuwse legende over de wonderdaden van Aescularius.

Het concrete onderzoek verliep als volgt:

'De proefpersonen kregen elke passage een keer voorgelegd, steeds in één versie [ofwel bijbels ofwel gecamouflerd]. Na elke passage beoordeelden ze de versie op de stijldimensies duidelijkheid, aantrekkelijkheid, gepastheid en register, in totaal zestien zevenpuntsschalen. Na vier passages kregen ze van één passage zowel de originele als alternatieve stijlversie te lezen (...). Aan de proefpersonen werd gevraagd in beide versies de volgens hen belangrijkste verschillen aan

⁴ P. Gillaerts (ed.), *Effata. Beschouwingen over bijbelvertalen en stijl* (Nieuwe cahiers voor vertaalwetenschap 6), Antwerpen 2000.

⁵ *Om het levende Woord* (Bijbels-theologische en dogmatische serie), deel 9, Kampen 1999.

⁶ T. Mewe, *Und es ward die Methodik. Eine kritische Untersuchung zur Methodik einer neuen niederländischen Bibelübersetzung*, Utrecht 2000 [on gepubliceerd].

⁷ L.C. Kloet, F. de Blijzer en K. Verschuren, *De Nieuwe Bijbelvertaling. Een onderzoek naar het effect van stijl, bron en kerkelijkheid op oordelen over bijbel passages*, Tilburg 1999. [on gepubl.]

te strepen en daarbij aan te geven welke formulering ze beter vonden. Ook beoordeelden de proefpersonen een viertal kleinere fragmenten voorgelegd naar aanleiding van specifieke vragen uit het [NBV-] projectteam, bijvoorbeeld of in een bepaald fragment de aanspreking 'Vrouw!' niet al te zeer uit de toon valt. Daarna kregen de proefpersonen vragen te beantwoorden over belezenheid en interesse voor taalkwesties, omdat mogelijk ook deze factoren van invloed kunnen zijn op stijloordelen.

Negen vertalers uit het projectteam voerden dezelfde opdrachten uit vanuit het perspectief van 'de gemiddelde lezer'. Met deze gegevens is nagegaan in hoeverre het projectteam in staat is om lezersoordelen te voorspellen.' (41)

Bij de vergelijkingen tussen de NBV-teksten en de alternatieve stijlversies bleek dat de lezers een lichte voorkeur hadden voor de NBV-versie (behalve bij Handelingen) en dat ze niet zo zwaar tilden aan de verschillen als de vertalers verwacht hadden.

De camouflage van teksten had tot doel om te achterhalen of stijloordelen worden beïnvloed door het feit dat een passage uit de bijbel afkomstig is. Uit het onderzoek bleek verrassend dat de factor 'bron' een vrij geringe rol speelt in de beoordeling van een tekst, en tevens dat kerkelijke en niet-kerkelijke lezers op dezelfde wijze worden beïnvloed door de factor 'bron'. Wel blijkt dat kerkelijke lezers alle passages duidelijker, aantrekkelijker en gepaster vinden dan niet-kerkelijken. Tevens vonden zij de stijl in de verschillende versies alledaagser (wat te verklaren is uit hogere opleiding en stijlgewenning).

Bij de detailoordelen over vier geselecteerde fragmenten, waarbij de proefpersonen storende uitdrukkingen moesten aanstippen, bleek dat zij nauwelijks vielen over termen die binnen het NBV-project als omstreden golden. Het parallelonderzoek onder de negen vertalers bevestigde dat vertalers moeite hebben om het stijloordeel van de gemiddelde lezer te voorspellen.

Het lijkt dat dit onderzoek voor het NBV-project van belang is; de vertalers zullen de resultaten ervan ter harte nemen.

Zeer recentelijk, 30 oktober 2000, werd een tweede deelluitgave gepresenteerd,⁸ met ditmaal Genesis, 20 Psalmen, Zacharia, Marcus 1 Korinthe, Openbaring (en Tobit), bijbelboeken die als kernteksten worden beschouwd en daarom gevoeliger liggen dan bijv. Esther en Jona. Ook de reacties op deze uitgave zullen naar verwachting nog even aanhouden, zodat het nog te vroeg is om hier iets over te zeggen. Verrassend is in elk geval dat de NBV-vertaling van de Psalmen al iemand heeft geïnspireerd om een psalmberijming te dichten op de Geneefse melodieën.⁹ Wellicht zal er ook de nodige wetenschappelijke aandacht voor deze bijbelboeken zijn. Als deze aandacht blijft voortduren, acht ik het niet uitgesloten dat er één of meer proefschriften aan de NBV zullen worden gewijd.

2. De verhouding tussen theologie en vertaalmethode

Nu wil ik enkele opmerkingen maken over de verhouding tussen vertalen en theologie. Het is een kwestie die in verschillende publicaties terugkomt. Of eigenlijk zijn het twee kwesties, namelijk de vraag of

bepaalde theologische standpunten ook een keuze voor een specifieke vertaalmethode met zich meebrengen en de vraag of theologische standpunten van de vertaler in de vertaling hun sporen nalaten. We zullen beginnen met de eerstgenoemde kwestie, waarbij een tweetal artikelen over de NBV de springplank vormen naar een bespreking.

Veel gehoord is de opvatting dat een orthodoxe schriftvisie automatisch leidt tot een voorkeur voor letterlijk vertalen.¹⁰ Deze consequentie wordt ook logisch gevonden door velen, die niet behoren tot

⁸ *Werk in uitvoering 2. Deelluitgaven [Nieuwe Bijbelvertaling]*, Haarlem / 's-Hertogenbosch 2000.

⁹ Louis A.F. Godschalk, *Gehuld in glans en glorie. Proeven van psalmberijmingen gebaseerd op de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)*, Zoetermeer 2000.

¹⁰ P.A. Siebesma, geciteerd in *Reformatisch Dagblad*, 24-10-1998, 2. In dezelfde zin uit zich Tj. de Jong, *Trouw*, 24-10-1998.

de gereformeerde gezindte.¹¹ Zo stelt Henri Bloemen, dat ‘de beginopvatting over de status van de heilige tekst’, namelijk of deze ‘het aan de mensen geopenbaarde woord van God’ dan wel de ‘neerslag van de ervaring van een volk met God’ is, een fundamentele invloed uitoefent op de vertaalmethode die gekozen wordt.¹² Gelooft de vertaler het eerste, dan leidt dit tot de richtlijn: ‘vertaal zo woordelijk mogelijk en laat de brontekst zoveel mogelijk doorschijnen in de vertaling. De uiterste consequentie is de verklaring van onvertaalbaarheid (...).’ Gelooft hij het tweede, dan leidt dit tot de richtlijn: ‘vertaal zo dat de ervaring voor lezers van nu verstaanbaar en navolgbaar wordt. De uiterste consequentie is hier het geloof in de totale vertaalbaarheid (...).’

Bloemen verbaast zich als Vlaming en als vertaalwetenschapper over het grote prestige dat de Statenvertaling binnen de gereformeerde gezindte geniet, waarvoor hij Tj. de Jong aanhaalt: ‘De Statenbijbel is Gods Woord in het Nederlands (...).’ ‘Nu zou men wel kunnen denken,’ zegt Bloemen, ‘dat een gezindte die aan een vertaling zo’n hoge status toekent ook een hoge dunk van vertaling tout court heeft. Maar niets is minder waar. Nergens zijn er zulk radicaal sceptische opinies over vertaling te vinden als bij de gereformeerden. Die manifeste tegenspraak is theoretisch interessant. Maar hoe ze te verstaan is, is me nog niet duidelijk. Ik kan ze alleen verklaren door de hypostase van de Statenvertaling tot grondtekst, waardoor alle andere vertalingen in een oude-vertrouwde reflex tot onbetrouwbare afgeleiden gereduceerd worden.’ (8)

In een lezenswaardig artikel raakt via een andere weg Nico den Bok aan dezelfde problematiek.¹³ Hij neemt zijn uitgangspunt bij de NBV en bekijkt die vanuit het dilemma ‘Erasmus’ versus ‘Luther’. Hierbij staat Erasmus voor de opvatting dat de gewijde letteren niet anders vertaald moeten worden dan de schone letteren en Luther voor de visie dat Gods woord vertaald moet worden met de hulp van Gods Geest.¹⁴ De NBV lijkt met haar uitgangspunt, dat er geen fundamenteel onderscheid bestaat tussen het vertalen van literaire en gewijde teksten, de koers van ‘Erasmus’ te varen. De vraag komt dan op, aldus Den Bok, ‘of in de NBV niet een essentiële dimensie van de bijbeltekst verloren gaat.’ Zou de bijbel als gewijde tekst niet een heel eigensoortige behandeling verdienen? En is er dus toch een rechtstreeks verband tussen schriftvisie en vertaalopvatting? Dit verband wordt vaak verkondigd, maar zelden onderbouwd. Volgens Den Bok moet eerst aangetoond worden dat de goddelijke inspiratie van de bijbel consequenties heeft voor het vertalen door de vraag te beantwoorden: ‘Waarom [d.i. aan welke tekstuele elementen, TvdL] is af te lezen, dat deze mensenwoorden teruggaan op een goddelijke stem?’ Als we dat weten, weten we ook welke vertaalregels we moeten inzetten om de goddelijke stem hoorbaar te houden. Den Bok bespreekt dan twee antwoorden op deze vraag.

Een eerste antwoord is dat *de typisch bijbelse stijl* zijn goddelijke afkomst verradt.¹⁵ Wie dit antwoord geeft, verwacht taalkenmerken en tekstkenmerken, aldus Den Bok in aansluiting bij *Werk in uitvoering*. Wat in het Hebreeuws de normale wijze van zeggen is, wordt vreemd in het Nederlands, en onbedoeld resulteert dit juist in *ontrouw* ten opzichte van de brontekst.

Een tweede antwoord is dat in ‘het samenspel van woorden en zinnen in hun onderlinge samenhang binnen bepaalde passages’ ofwel ‘het gehele woordspel’ (29) het geïnspireerde karakter van de bijbel gevonden wordt, wat resulteert in een voorkeur voor concordant vertalen. Maar, werpt Den Bok tegen, er is een wisselwerking tussen de algemene betekenis van woorden en uitdrukkingen en hun betekenis in een specifieke context. Een al te streng doorgevoerde concordantie (in feite: nadruk op vorm) kan de contextuele betekenis schaden, waardoor inhoudelijke vervormingen kunnen optreden. ‘Een passage moet in zijn geheel begrepen worden, willen de afzonderlijke zinnen en woorden hun juiste

¹¹ Bijv. A. Langeveld, *Vertalen wat er staat*, Amsterdam / Antwerpen 1994⁴, 16.

¹² H. Bloemen, Over de persreacties op de Nieuwe Bijbelvertaling, *Filter* 6/4 (1999), 3.

¹³ Of hier de Allerhoogste hoorbaar is. Een oude speurtocht door nieuwe vertaalregels, *Kerk en Theologie* 51/1 (2000), 24-35.

¹⁴ Dit moet niet verward worden met het aloude dilemma letterlijk - vrij, want Erasmus kan niet gezien worden als een vertegenwoordiger van ‘vrij’, noch Luther als een voorvechter van ‘letterlijk’ vertalen. Ik vat Den Boks gebruik van beide namen op als symbolen voor twee theologische uitgangspunten.

¹⁵ Bijv. ‘En het geschiedde, toen..., dat...’; ‘Jakob hief zijn voeten op’; ‘hij sprak, zeggende’; ‘het land Egypte’ etc.

betekenis krijgen. Dat maakt vertalen afhankelijk van interpretatie. Maar (...) deze afhankelijkheid zit wezenlijk in de taal zelf, die moet je dus 'meevertalen'.' (30)

Den Bok stelt dat een (verkeerd) besef van volmaaktheid debet is aan de moeite van sommigen met een bijbel in hedendaagse taal: omdat de bijbel Gods Woord is, moet hij zowel taalkundig als literair van het hoogste niveau zijn. 'Maar als God zelf van zich doet spreken in mensentaal, komt deze taal - getuige de bijbeltekst - in veel gevallen *niet* tegemoet aan dat besef. Ieder die van letteren houdt, wordt door de bijbel gedeemoedigd.' (34) Volgens Den Bok is dit besef al te vinden in uitspraken van Augustinus en Luther. Den Bok vindt de 'nederigheid' van de bijbel niet bezwaarlijk, maar duidt haar theologisch: 'Maar dan kan ook voluit blijven staan, dat in deze taal, in deze teksten, juist waar zij volmaakt gewoon zijn - gewoner dan we op grond van de onder ons gebruikte vertalingen meestal dachten - iets hoogst bijzonders, God zelf aan het woord komt. Eeuwenlang hebben miljoenen mensen, geletterden en ongeletterden, dit hierin beluisterd.' (35)

Den Bok lijkt een parallel te trekken met de incarnatie: God is naar ons toe gekomen in een nederige gestalte, evenzo is de bijbel vaak gewoner dan wij denken en dit mag een vertaling niet verhullen. Het is niets voor God om menselijke taal te forceren, zoals in een letterlijke vertaling gebeurt. Het artikel van Den Bok is een interessante poging om een vertaalmethode theologisch te onderbouwen.

Na wat er van anderen aangehaald is blijft de vraag: is er nu een verband tussen schriftopvatting en vertaalopvatting? Er zijn inderdaad theologische stromingen die gehuwd zijn met een bepaalde vertaalopvatting, waarvan de innige verbinding van de Amsterdamse school voor de idiolecte vertaalmethode het beste voorbeeld is. Maar dit geldt niet voor elke theologische stroming. Het hangt namelijk af van de taal- en werkelijkheidsopvatting die aangehangen wordt. Er zijn twee uitgesproken opvattingen van taal, die ik omwille van de ruimte vrij generaliserend weergeef.

De eerste taalopvatting werkt via Aristoteles, Augustinus en de middeleeuwen tot in onze dagen door en is op formule gebracht in 'verbum est signum rei'.¹⁶ Globaal gesproken komt deze visie erop neer dat taal bestaat uit tekens die verwijzen naar een betekenis, die op haar beurt verwijst naar de werkelijkheid. Zelfstandige naamwoorden verwijzen naar bijv. levende wezens, dingen of concepten, werkwoorden naar handelingen, processen en toestanden, bijvoeglijke naamwoorden naar kwalificaties, voegwoorden naar logische relaties enz. De tekens zijn willekeurig en zouden in principe door andere tekens kunnen worden vervangen. De voornaamste functie van taal is dus verwijzend. Bovendien wordt ervan uit gegaan dat de menselijke geest overal op aarde op ongeveer dezelfde wijze functioneert; vandaar dat deze visie wel universalistisch genoemd wordt. Het verschijnsel 'stijl' kan gezien worden als iets extra's, een versiering, die het in de tekst gezegde aantrekkelijker maakt; anders gezegd, binnen deze opvatting wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen inhoud en vorm. Bijgevolg is vertalen geen groot theoretisch probleem: immers, als de tekens in principe willekeurig zijn, kunnen ze vervangen worden door andere tekens (tekens uit een ander tekensysteem, zoals een taal). Teksten zijn in principe vertaalbaar; *hoe*, daar kan men over twisten. De tweede opvatting ziet taal als een zelfstandige werkelijkheid. Met taal kun je scheppen, ja, taal zelf heeft creatieve kracht. Taal schept zijn eigen werkelijkheid en verwijst niet primair naar een van de taal los staande realiteit. In deze visie, die met name sinds de Duitse romantiek opgeld doet, hangt denken nauw samen met taal; elk volk heeft dus een andere denkwijze. Daarom wordt deze visie wel relativistisch genoemd.¹⁷ Een tekst wordt als eenheid gezien: vorm en inhoud kunnen niet gescheiden worden. Dus stijl is diepgaand verweven met taal: een wijziging in de stijl heeft altijd gevolgen voor de inhoud. Als vorm en inhoud onscheidbaar zijn, betekent dit in uiterste consequentie dat de betekenis van bijv. een zin alleen kan worden besproken door de zin letterlijk te herhalen. Vertalen is in deze visie in principe onmogelijk, en als het toch gedaan wordt, is het zaak om de brontekst, waarin vorm en inhoud op een bewust bedoelde wijze samenvallen, zo goed mogelijk 'af te beelden'. Daarbij

¹⁶ Zie F.M. Renier, *Interpretatio. Language and Translation from Cicero to Tytler*, Amsterdam / Atlanta 1989, 16ff; L.G. Kelly, *The True Interpreter. A History of Translation Theory and Practice in the West*, Oxford 1979, 8ff. Zie voor een recent taalfilosofisch overzicht W.A. de Pater & P. Swiggers, *Taal en teken. Een historisch-systematische inleiding in de taalfilosofie* (Wijsgerige verkenningen, volume 1), Leuven / Assen 2000.

¹⁷ In de terminologie van K.M. van Leuven-Zwart, *Vertaalwetenschap. Ontwikkelingen en perspectieven*, Muiderberg 1992, 14. Men zou ook kunnen spreken van 'cultuur-specifiek' of 'volks-specifiek'.

mag de doeltaal zelfs geweld worden aangedaan, als de lezer maar zo dicht mogelijk naar het origineel wordt toegebracht. Onder invloed van de Duitse romantiek (Humboldt, Schleiermacher) is deze visie in het westen verbreid geraakt.

Deze twee stromingen komt men in verband met vele discussies tegen. Beide visies bevatten belangrijke waarheidselementen en veel geleerden doen pogingen om het goede uit beide met elkaar te verenigen, maar toch zijn theorieën vaak herkenbaar als genuanceerde versies van een van beide posities.

Nu heeft de klassiek-gereformeerde theologie bij mijn weten geen expliciete taalvisie verkondigd, maar zij ontstond in de tijd dat de universalistische taalvisie het alleenrecht had en de relativistische nog niet bestond. Het is dan ook niet vreemd dat de gereformeerde theologie essentiële overeenkomsten met de universalistische taalvisie vertoont. Zo is de notie dat mensen overal ter wereld in principe vergelijkbaar willen en denken een van haar hoekstenen. Tevens is er een wijdverbreid besef van het onderscheid tussen 'verba' en 'res', getuige een bevindelijke spreuk als 'woorden moeten zaken worden'. Dit onderscheid wordt ook gemaakt voor schriftwoorden. De zaken die in de bijbel gemeld worden en de woorden waarmee dit gebeurt, vallen niet met elkaar samen. De zaken staan centraal en de woorden hebben een verwijzend karakter. Een zaak kan op verschillende manieren in woorden worden uitgedrukt, zonder dat de zaak daardoor verandert of zelfs in gevaar wordt gebracht. Toegepast op het vertalen van de bijbel betekent deze visie dat een andere verwoording van dezelfde werkelijkheid geen principieel probleem vormt. Dit kan juist leiden tot een zekere ontspannenheid tegenover verschillende methoden van bijbelvertalen: of een bijbeltekst nu op manier A of manier B wordt vertaald is (fouten daargelaten) geen reden tot ongerustheid, omdat de zaken zelf recht overeind blijven staan. Het is dan ook niet voor niets dat de invloedrijkste vertaalmethode van de twintigste eeuw (dynamisch-equivalent) zijn oorsprong heeft in het missionaire vertaalwerk, dat op zijn beurt weer voortkomt uit de protestantse orthodoxie!¹⁸ Een ander, wellicht omstreden voorbeeld hiervan is *Het Boek*, voortgekomen uit evangelicale kring, waarin dynamisch-equivalente principes op een eclectische en tegelijk verregaande wijze worden toegepast. De stelling dat de min of meer klassieke gereformeerde theologie met haar behoudende schriftvisie alleen een letterlijke vertaling verdraagt, is dan ook onhoudbaar. Juist een orthodoxe schriftvisie heeft niets te vrezen van een vertaalmethode.

Om dit even op een specifiek onderwerp toe te spitsen: binnen de gereformeerde theologie is altijd de nadruk gelegd op het historisch karakter van wat in de bijbel gezegd wordt en op de heilsgeschiedenis. Er wordt graag gesproken van heilsfeiten. Die nadruk op het historische, verklaarbaar vanuit de reformatie (*sensus literalis sive historicus*), deelt zij overigens met historisch-kritische bijbelwetenschap, zij het dan dat deze veel minder als feitelijk-historisch accepteert. Wanneer men echter de opvatting huldigt dat de bijbel 'wel waar is, maar niet echt gebeurd', wordt in veel mindere mate of geheel niet uitgegaan van een achter de tekst liggende geschiedenis. Zo spreekt de Amsterdamse dogmaticus Nico Bakker wel van 'geschiedenis', hij maakt echter duidelijk dat dit begrip geen enkele overeenkomst heeft met 'feitelijk-historisch'.¹⁹ Het onderscheid tussen woorden en zaken is veel geringer, of wellicht afwezig. Bakker spreekt over 'woorddaad en daadwoord in enen', dat 'loodrecht 'inslaat' in onze werkelijkheid en niet samenvalt met onze lineair-historische tijd'.²⁰ Vanuit deze visie is het begrijpelijk dat er slechts één manier van bijbelvertalen (de idiolecte) de juiste is. Wanneer woorden en zaken elkaar zo dicht, tot versmeltens toe, naderen, betekent elke verandering van de verwoording een bedreiging van de zaak. Zo wordt begrijpelijk wat voor buitenstaanders onbegrijpelijk is, namelijk dat dezelfde Bakker die stelt: 'Theologen moeten ertegen

¹⁸ E.A. Nida, *Toward a Science of Translating*, Leiden 1964; E.A. Nida en C.R. Taber, *The Theory and Practice of Translation* (Helps for Translators VIII), Leiden 1969.

¹⁹ In *Kerk en theologie* 48 (1997) heeft een interessante discussie gestaan naar aanleiding van een artikel van Nico Bakker, 'Hoe historisch is het Woord? Over de verhouding tussen openbaring en geschiedenis', waarin hij de hoofdlijnen weergeeft van zijn boek *Geschiedenis in opspraak*, Kampen 1996. Het nummer bevat kritische reacties van A.S. van der Woude, M. de Jonge, C. van der Kooij en L.J. van den Brom.

²⁰ N.T. Bakker, 'Hoe historisch is het Woord?', *Kerk en theologie* 48 (1997), 285.

kunnen dat de historiciteit van de daden des Heren praktisch nul is,²¹ tegelijk felle kritiek op de NBV geleverd heeft en slechts één vertaalmethode voor de juiste houdt.²²

3. *De verhouding tussen theologie en het vertaalproces*

Een tweede belangrijke vraag die ik hier wil bespreken, is of (theologische) opvattingen van de vertaler in de vertaling hun sporen nalaten. De vertaalprincipes van de NBV zijn hierover stellig: ‘Het vertalen gaat aan de theologie vooraf. De tekst staat centraal. Dat betekent dat geen dogmatische en andere leerstellige vooronderstellingen het vertalen mogen belasten.’²³ Als ideaal geformuleerd kan dit citaat waarschijnlijk nog brede instemming uitlokken. Anders zou het resultaat immers een sektarische bijbel zijn. Maar hoe is het gesteld met de praktijk? De NBV-vertalers zeggen zelf dat het interpreteren al plaats vindt tijdens het lezen van de tekst, zij ‘gaat aan het vertalen vooraf’.²⁴ Dat betekent dat een vertaling, volgens welke methode deze ook tot stand komt, altijd stoelt op een interpretatie van de brontekst. Een bijbelpassage of een bepaald woord kan soms op verschillende manieren opgevat worden, maar door de taalverschillen is het vaak niet mogelijk om zo te vertalen, dat de vertaling evenveel en dezelfde interpretaties toelaat als de brontekst. Dus vindt er noodgedwongen een inperking plaats. Vertalen is kiezen. Ook op macroniveau van een bijbelboek geldt dit: omdat het onmogelijk is om alle aspecten van de brontekst weer te geven, wordt er gestreefd naar een functionele weergave van elementen op grond van hun rang in een hiërarchie. Dit proces is noodzakelijk selectief.

Bij de interpretatie kan de vertaler, volgens welke methode hij ook te werk gaat, onbewust beïnvloed worden door zijn eigen standpunten, specifieke interesses, leefomgeving,²⁵ misschien zelfs belangen, welke samenhangen met de tijd waarin hij leeft, de groep waartoe hij behoort, de situatie waarin hij verkeert, de doelstellingen die hem voor ogen staan. Soms beseft een vertaler dat pas wanneer een ander hem of haar erop wijst. Zo bleek tijdens een brontekstcontrole binnen het NBV-project dat een bepaalde passage, waarin veel geweld voorkwam, door de vertalers onbewust zo was weergegeven, dat de tekst hun moeite met het geweld verried. Er werd bijvoorbeeld gezegd dat de Israëlieten bepaalde volken ‘over de kling joegen’. Het behoeft geen betoog dat zo’n weergave op gespannen voet staat met de strekking van het bijbelboek in kwestie, en de tekst is op dit punt herzien. Natuurlijk is niet overal de interpretatie theologisch relevant. Of Jeremia Baruch nu met ‘u’ of ‘jij’ aanspreekt, zal nooit een theologisch punt worden. Maar toch, wat blijft er over van het ideaal dat dogmatische en theologische vooronderstellingen het vertalen niet mogen belasten? Omdat interpretatie inherent is aan het vertalen, ja aan elke tekstreceptie, is een vertaling, die vrij is van interpretatie, niet mogelijk. En omdat interpretatie inherent is aan het vertalen, moet mogelijke theologische beïnvloeding dus vooral worden ondervangen door een veelzijdige oriëntatie, door zoveel mogelijk controle in te bouwen en door kritiek te vragen van buitenaf. Met veelzijdige oriëntatie bedoel ik dat vertalers een scala aan standaardwerken, zoals woordenboeken, grammatica’s en commentaren raadplegen om zichzelf zodoende te behoeden voor eenzijdige interpretaties. In een bijbelvertaling is geen plaats voor sterk afwijkende interpretaties of stokpaardjes. Vervolgens hebben de controlerondes tot doel de vertaling te verbeteren en er twijfelachtige interpretaties of onbewuste

²¹ N.T. Bakker, *Geschiedenis in opspraak*, Kampen 1996, 253.

²² N.T. Bakker, Kritische opmerkingen over de Nieuwe Bijbelvertaling in uitvoering, *Quadraatschrift* 3/11 (1999). In mindere mate geldt hetzelfde voor andere vertegenwoordigers of sympathisanten van de Amsterdamse school; zie besprekingen door Nico ter Linden, In zak en as, *Trouw*, 28-10-1998; idem, De nieuwe Bijbelvertaling (1 en 2), *Trouw* 13-9-1999 en 11-10-1999; K. Deurloo, Vraag niet waarom het vroeger beter was, *Centraal Weekblad* 46/44, 30-10-1998, 9, 12; idem, “Het kwaad dat ze daar doen is ten hemel schreiend” (Jona 1:2 NBV), *Om het levende woord*, (Bijbels-theologische en dogmatische serie), deel 9, Kampen 1999, 61-64; en zie tenslotte de discussies in het tijdschrift *Interpretatie*.

²³ Aldus de in 1993 opgestelde *Vertaalprincipes voor de nieuwe bijbelvertaling*, A.1.3.

²⁴ *Werk in uitvoering*, 209.

²⁵ M.J. Wijntjes, Een ‘nieuwe bijbelvertaling’ voor de volgende eeuw, *Phoenix* 45/1 (1999), 21-29, laat zien hoe in bestaande Nederlandse vertalingen het landschap van Israël natter en platter wordt gemaakt dan het in werkelijkheid is, en hoe de NBV-vertalers dit proberen te voorkomen.

inkleuringen uit te vissen. De ervaring leert dat de eerste twee controlerondes de meeste verbeteringen opleveren. Ook de kritiek van buitenaf, eerst van de supervisoren, maar ook van briefschrijvers en recensenten, brengt, juist omdat deze uit zeer brede kring afkomstig zijn, nog punten naar boven waar onbewuste theologische interpretatie een rol kan hebben gespeeld. Het gaat daarbij om passages waar een bepaalde uitleg, die voor een kerk of groepering van belang is (belang is een rekbaar begrip), door de gekozen interpretatie niet meer mogelijk is of waar zelfs een ongewenste interpretatie wordt gesignaleerd.

Het is van belang dat de vertaling zelf op bepaalde omstreden punten, waar gekozen moet worden en een open vertaling niet mogelijk is, haar eigen interpretatie relativeert door het plaatsen van een noot met een alternatieve vertaling. Hier is door velen terecht op aangedrongen. In *Werk in uitvoering 2* zijn er dan ook verschillende van zulke noten aangebracht, bijvoorbeeld bij Genesis 1:1, 2; 3:5; 12:3 e.a. en wordt bij andere plaatsen opgemerkt dat de betekenis van het Hebreeuws onzeker is. Om het bovenstaande wat nader te illustreren wil ik een drietal voorbeelden geven van interpretatie in de vertaling. De theologische relevantie is bij het eerste voorbeeld vrij gering, bij het tweede voorbeeld groter, en het grootste bij het derde.

In het eerste voorbeeld zijn vertalers (door het verschil in aanspreekvormen tussen het Hebreeuws en het Nederlands) gedwongen zich een voorstelling te maken van de positie van Baruch en zijn verhouding tegenover andere 'participanten' in het boek Jeremia, en deze keuze in de vertaling te doen uitkomen. In verschillende bijbelvertalingen rijst een beeld van Baruch op als de secretaris, het hulpje van Jeremia, misschien samenhangend met de positie van secretaris/secretaresse binnen onze cultuur. Dit heeft een scala van vertaaltransformaties tot gevolg in situaties waarin Baruch andere participanten ontmoet. De *Gute Nachricht* gaat daarin het verst: Baruch wordt door Jeremia en de ministerraad getutoyeerd (36:2,15) en moet van Jeremia en de raadsheren 'bevelen' in ontvangst nemen (36:8,14); dit laatste werkt ook door in de manier waarop de directe rede is geformuleerd, namelijk vrij bars (bijv. 36:15 »Setz dich und lies uns das Buch vor!«). In GNB-'96 en WV-'95 komt, zij het in mindere mate, dezelfde visie naar voren.

Het Hebreeuws geeft hier interessant genoeg nauwelijks aanwijzingen voor. In het Hebreeuws bestaat er geen onderscheid tussen 'u' en 'jij'. De vertaling 'befahl' (GuN) in 36:14 is een duidelijke inkleuring van *lemor* '... om te zeggen', terwijl in 36:8 *tsiwwa* ook met 'opdracht/aanwijzingen geven' kan worden vertaald in plaats van met 'bevelen'.

Binnen de NBV-vertaling van *Jeremia* is voor een andere interpretatie van Baruch gekozen. Volgens de vertalers suggereert de tekst op verschillende plaatsen dat Baruch een hooggeplaatste persoonlijkheid is, die door allen gerespecteerd wordt. Ten eerste bekleedt Baruch de respectabele positie van 'schrijver', een functie die ook sommigen uit de ministerraad bekleden (36:12). Ten tweede wijst het persoonlijke zegel van *Berechjahoe ben Neriahoe ha-sofeer*, dat bij opgravingen is aangetroffen,²⁶ ook op een hoge positie. Ten derde wordt Baruch door de ministerraad eerbiedig behandeld: hij krijgt van deze hoogwaardigheidsbekleders een zitplaats aangeboden (36:15). Ten vierde ziet de publieke opinie blijkens 43:3 Jeremia als een marionet van Baruch - en niet andersom. Deze gegevens spreken er o.i. voor dat Baruch gezien moet worden als een hooggeplaatste beschermer van Jeremia, die waarde hecht aan de boodschap van Jeremia en zijn schrijfkunst in dienst daarvan stelt. Wij zijn dus van mening dat zowel de ministerraad als Jeremia Baruch moeten voursvoyeren en tevens met respect moeten aanspreken. Deze opvatting heeft gevolgen voor de vertaling van c. 36 en 45.

Het tweede voorbeeld, uit Jona 3:8-10, is in de persdiscussies rondom de NBV wel genoemd als een voorbeeld van theologische invloed op de vertaling. Ik geef eerst een transcriptie van de Hebreeuwse tekst:

(8) "... *wejasjoevoe* 'isj middarko hara'a oemin hèchamas 'asjèr bechappèhèm. (9) *mi jodea' jasjoev wenicham ha-'èlohim wesjav mecharon appo welo' noved.*"

(10) *wajar 'èlohim 'èt ma'asehèm, ki sjavoe middarkam hara'a ...*

²⁶ K. Seybold, *Der Prophet Jeremia. Leben und Werk* (Urban Taschenbücher 416), Stuttgart 1993, 14-15

Een beknopte formele analyse van de functie van het werkwoord *sjoev* in deze passage levert het volgende op. Eerst zijn de inwoners van Nineve en daarna God zelf onderwerp van het werkwoord *sjoev* 'terugkeren/omkeren'. Als de inwoners van Nineve terugkeren/omkeren van hun kwade weg, dan zal God terugkeren/omkeren van zijn toorn en zijn voornemen om de stad te vernietigen niet uitvoeren.

De herhaling van het werkwoord heeft thematisch belang, namelijk om het directe verband aan te duiden tussen 'wat gevraagd wordt van de veroordeelden en wat gehoopt wordt van de rechter.'²⁷ Ditzelfde directe verband vinden wij ook in Zacharia 1:3, waar de NBV luidt: 'Dit zegt de HEER van de hemelse machten: Keer terug naar mij, dan zal ik naar jullie terugkeren - zegt de HEER van de hemelse machten.' Evenals in de Zacharia-tekst is het dus ook in de Jona-passage van belang om concordant te vertalen.

Vervolgens is de vraag wat precies de betekenis van het werkwoord *sjoev* is. Een uitvoerig lexicon beschrijft de basisbetekenis als volgt: 'Nachdem man sich in einer bestimmten Richtung bewegt hat, sich danach in der entgegengesetzten Richtung bewegen. Sofern es keinen Beweis für das Gegenteil gibt, ist die Voraussetzung dabei, dass man wiederum an die ursprüngliche Stelle zurückkehrt, von der man aufgebrochen ist.'²⁸ Het Nederlandse 'terugkeren' dekt deze beschrijving het beste.

In het bijbels Hebreeuws komt vaak voor de uitdrukking *sjoev* 'el'/'al'/'ad *Jhwh*, die begrepen moet worden in de context van Israël. Israël is het volk van JHWH en JHWH is de God van Israël. Volgens vele teksten verlaat het volk hem meer dan eens en zoekt het zijn heil bij andere goden. De profeten roepen het volk dan op om 'terug te keren tot de HEER' en hem weer te dienen. De uitdrukking heeft dan ook een haast letterlijke betekenis binnen de bijbelse metafoor van de 'weg' (als levenswandel). De traditionele vertaling 'zich bekeren tot' bevat de notie van het 'terug' niet en wordt in het Nederlands geassocieerd met het innerlijk.²⁹ Daarom is 'zich bekeren', hoewel het ingezet kan worden waar het werkwoord absoluut (d.i. zonder voorzetsels) gebruikt wordt,³⁰ over het algemeen een minder juiste weergave van *sjoev* en wordt het in de NBV dan ook slechts spaarzaam ingezet. Het thematisch belang van concordant vertalen beperkt de keuze. 'Zich bekeren', dat semantisch al minder juist is,³¹ zou tevens leiden tot de vreemde uitspraak dat God 'zich bekeert' van zijn toorn.³² In de NBV is ervoor gekozen de concordantie en de variatie weer te geven met behulp van het werkwoord 'veranderen'. In vs 8 is gekozen voor 'Laat ieder zijn leven veranderen' (waarbij de notie 'slecht' geïmpliceerd is) en 'Misschien dat God van gedachten verandert'. Men zou ook kunnen denken aan 'Laat ieder terugkomen van zijn slechte / verdorven paden / leven(swandel)' en 'Misschien dat God erop terugkomt'.³³ Maar dit levert vooralsnog teveel problemen op in het Nederlands, onder andere een vreemde manier van zeggen en een moeizame verwijzing. De NBV-weergave in Jona 3:8-10 is dus het gevolg van prioriteiten in een vertaalhiërarchie, waarbij de beperkte concordantie in dit geval hoog stond genoteerd. Het is duidelijk dat elke keuze bij de weergave van het theologisch relevante begrip *sjoev* een eigen accent legt dat vervolgens weer theologisch benut kan worden.

Als derde voorbeeld zou ik graag een passage uit *Werk in uitvoering* nemen, waarvan de weergave een (onbewust) theologisch standpunt verraadt. Maar omdat de inventarisatie van de reacties zeer veel tijd

²⁷ Uriel Simon, *Jonah. Introduction and Commentary* (Miqrā le-Jisra'el), Tel Aviv / Jerusalem 5752/1992 [Hebr.], 72.

²⁸ *Hebräisches und aramäisches Lexikon zum alten Testament* (=HAL), Leiden etc. 1967-1996, 1327b; vgl. ook E. Jenni en C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum alten Testament*, II, 884ff.

²⁹ Dit ligt m.i. anders bij het Griekse begrip *metanoia*, Handelingen 20:21 'Zowel Joden als Grieken heb ik opgeroepen zich te bekeren tot God', hoewel dit in de NBV ook vertaald is met 'een nieuw leven beginnen' (17:30) en 'keer/wend u af van uw huidige leven' (2:38; 3:19).

³⁰ HAL 1328a.

³¹ Bijv. P.A. Siebesma in *Reformatorisch Dagblad* 23-10-1998 ziet 'zich bekeren' als de juiste weergave en noemt de NBV-weergave 'fout'.

³² Juist de critici die een voorkeur hebben voor bepaalde termen (in dit geval 'zich bekeren') dringen aan op concordant vertalen. Meestal zijn beide eisen niet tegelijk te verwezenlijken.

³³ Zie voor een soortgelijke oplossing de Willibrordvertaling-1995.

gekost heeft, en daarna een aanscherping van de vertaalmethode heeft plaatsgehad,³⁴ is pas nu de tijd aangebroken om te zien waar de reacties aanleiding geven tot wijzigingen. Ik kan hierop niet vooruit lopen en beperk me daarom tot enkele gevallen uit nog niet gepubliceerde bijbelboeken.

In de vertaling van Exodus, die aan collega's ter controle werd aangeboden, was in 22:26 de volgende zin te vinden: 'Ik zal naar hem luisteren als hij mij om hulp roept, want ik lijd met hem mee' (*ki channoen 'ani*). De reviewers leverden kritiek op het laatste zinsdeel vanwege het modern aandoende concept van de meelijdende God. De vertalers hebben deze kritiek ter harte genomen; de volgende versie luidde: 'Als hij mij om hulp smeekt, zal ik in mijn barmhartigheid naar hem luisteren.'

In de vertaling van Deuteronomium 13:18 stond: 'Als u op deze manier handelt zal de woede van de HEER bekoelen en zal hij genade voor recht laten gelden (*wenatan lecha rachamim*). Hij zal zich over u ontfermen en u in aantal doen toenemen, zoals hij uw voorouders plechtig heeft beloofd.' In de tweede controleronde legde een collega op niet mis te verstane wijze de vinger bij de uitdrukking 'genade voor recht laten gelden'. Wanneer je de context beziet - een afgodische stad is net verwoest - is er wel degelijk sprake van een straf en is 'genade voor recht laten gelden' niet de juiste term. Dat de uitdrukking in de vertaling is beland, hangt naar alle waarschijnlijkheid samen met langdurige blootstelling (bij ondergetekende) aan gereformeerde-bondsprediking, waarin de tegenstelling tussen Gods genade en Gods recht een terugkerend thema is. De versie die onlangs aan de supervisors toegezonden werd, luidt: 'en zal hij u genadig zijn'.

Het is goed en noodzakelijk dat men gevoelig is voor mogelijke theologische interpretatie in de vertaling. De waakzaamheid kan echter ook te ver gaan. In de NBV-vertaling van Handelingen is herhaaldelijk sprake van mensen die 'het geloof aanvaarden'. Dit werd hier en daar bekritiseerd als een Arminiaanse uitdrukking: 'het geloof ontspruit nu aan een menselijke beslissing en is niet langer Gods eenzijdige gave,' zo luidt de redenering.³⁵ Op zich zou men het Griekse *pisteuein*, met name in de inchoatieve aoristus, ook kunnen weergeven met 'tot geloof komen' (deze term kan overigens ook Arminiaans opgevat worden). Echter, in de Griekse tekst zelf wordt herhaaldelijk gesproken over (*apo-*)*dechesthai ton logon (tou theou)* 'het woord van God aannemen', namelijk in 2:41; 8:14; 11:1; 17:11, eveneens een uitdrukking die als Arminiaans bekritiseerd kan worden.³⁶ In feite zou men dus ook Lucas onder kritiek moeten stellen. De NBV valt dan te verwijten dat zij de proto-arminiaanse tendenzen in het Nieuwe Testament uitvergroot.

4. Slot

Nu *Werk in uitvoering 2* verschenen is, wordt de vertaling opnieuw besproken in de media. Dat er veel aandacht voor bestaat, is verheugend. Discussie en kritiek kan de vertaling ten goede komen. Wanneer de verschillende scribenten binnen het kader van de gekozen vertaalmethode met goed onderbouwde kritiek komen, zonder in de door Naaikens genoemde stereotiepe reactiepatronen (zie § 1.) te vervallen, kan de discussie over de NBV op een hoger plan getild worden en zal iedereen, en bovenal de vertaling zelf, ervan profiteren.

Met opzet zeg ik: kritiek binnen het kader van de voor de NBV geldende vertaalmethode. Dat is misschien voor een gezindte, waarin de discussie over de vertaalmethode nooit echt gevoerd is, wat veel gevraagd. Het is dan gemakkelijk om zich te beperken tot "ongereflecteerd prijschietsen" op de NBV, of om stilzwijgend theologische gangmakers voor de wagen te spannen, zonder zich principieel te bezinnen op de eigen theologische wortels. Onuitgesproken opvattingen over het vertalen, die

³⁴ Zie hiervoor *Werk in uitvoering 2*, 363vv.

³⁵ A. Vlietstra, Het boek Handelingen in de NBV: meesterstuk van de oecumenische theologie, in: Tj. de Jong e.a., *Staat en ziet toe. Een reactie op de Nieuwe Bijbelvertaling*, Leerdam 1999, 29. Op deze uitdrukking wordt ook kritisch gereageerd door de supervisors H.G.L. Peels en M.J. Paul, *Nederlands Dagblad*, 23-10-1998. De weergave 'het geloof aanvaarden' wordt in dezelfde krant (30-10-1998) juist toegejuicht door C. Geluk.

³⁶ In de Statenvertaling weergegeven met 'het Woord Gods aannemen'. In het NT komen dergelijke uitdrukkingen frequent voor. Zie ook o.a. Kolossenzen 2:6 'Gelijk gij dan Christus Jezus den Heere aangenomen hebt' (SV) en vele soortgelijke voorbeelden in Trommius' *Concordantie* s.v. 'aennemen' c.q. 'aannemen'.

binnen de gereformeerde gezindte de ronde zijn gaan doen, zijn veel moderner dan men zelf vermoedt en vormen in feite een *Fremdkörper* binnen de eigen theologie. De gereformeerde theologie staat juist ontspannen tegenover verschillende vertaalmethoden.

Het inzicht dat elke vertaling interpreteert, relativeert al op voorhand de eigen stellingname, zowel van vertalers als critici. Ik hoop dat een ieder de komende tijd van dit inzicht de vruchten mag zien.